

**Meta Kušar s
Klariso Jovanović**

Kušar: Kakšni so tvoji prvi spomini na otroštvo, sorodnike, tvoje talente, ki se začno skozi otroka vztrajno prerivati?

Jovanović: O prvih treh, štirih letih bi gotovo več povedala moja mama, pa vendar: okruški nekih vonjev in barv, glasov in pokrajin, prostorov in obrazov vznikajo iz megle tistega davnega časa. Od četrtega leta naprej pa imajo barve, vonji in glasovi čvrstejše konture, poteze na obrazih so že lepo vidne, v barvnih in zvočnih nizih že razpoznavam posamezne odtenke...

Kušar: Že kot otrok si bila popotnica med daljnimi kraji.

Jovanović: Zemljepisje se da lepo ujeti v mrežo, včasih resda ohlapno, med Ptujem, kjer sem se rodila, Izolo, kjer so živeli – in nekateri še živijo – sorodniki po materini strani, in Kosovom ter Beogradom, kamor smo hodili, za tiste čase kar pogosto, na obisk k sorodnikom po očetovi strani. Naj pojasnim: na Ptuju sta se spoznala moja mama in oče, ki že petnajst let počiva pod rušo: on, mlad oficir JLA, Črnogorec, rojen na Kosovu, poslan na svoje prvo delovno mesto v Slovenijo, ona, Slovenka iz Istre, takrat komaj šestnajstletna, članica velike družine, ki so jo posledice vojne vihre naplavile na Ptuj, kjer so samevale vile nemških

Klarisa Jovanović

Foto: Maja Petrič Gombač

meščanov in se, tako je menila tedanja oblast, ponujale za novo bivališče tistim, ki jim je okupator požgal streho nad glavo... Lahko si predstavljajš, da izbira moje mame pri starših, torej mojih starih starših, ter pri njenih sestrah in bratih ni požela vsesplošnega odobravanja, kaj šele navdušenje. Zbadljivke, resda v poznejših letih zelo obrušene in včasih celo dobrodušne, ki so zadevale njegovo poreklo, sem prestrezala, dokler je bil živ. Oče je bil pač južnjak, danes bi rekli *jugos*, z vsem dobrim in slabim, kar spada zraven, moje sorodnike in pogosto tudi znance in prijatelje pa je v njegovem obnašanju motilo vedno samo tisto, kar je bilo drugačno od pričakovanega vzorca. Ne, niso bili strupeni... no, na začetku že, pozneje pa samo zbadljivi, tu in tam. Nekateri so ga imeli radi, mene pa sploh, vsi po vrsti. Verjetno tudi zato, ker sem že zgodaj ugotovila, da kanček diplomacije v odnosih ni nikoli odveč, in sem na večna vprašanja o tem, koga imam rajši, očetove ali mamine sorodnike, dosledno odgovarjala: Vse enako. Niti enkrat se nisem zmotila...

Kušar: Pa tako neskončno ljubka punčka, kot si bila!

Jovanović: Nagrade niso umanjale: priboljški, izleti, darilca, pohvale... No, ja, včasih so mi očitali dolg jezik, danes bi temu rekli zgovornost... kajti tedaj, v zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, je vendarle še veljalo, da so pridne deklice lepo tiho in samo poslušajo. Jaz pa sem neskončno rada delila svoje mnenje o tem in onem, zelo zgodaj sem začela brati, v družbi odraslih sem prav rada pametovala in marsikdaj izustila, roko na srce, tudi kaj prav pametnega... Če so me tete in strici po mamini strani imeli srčno radi, so me vsi očetovi oboževali. Kaj morem za to? Pri njih sem kraljevala, dobesedno, kajti moj *dedo* me je klical kar Kraljica. Klarisa mu je namreč zvenelo preveč tuje. Tudi zgovornosti mi niso očitali. Ko sem izustila kaj pomembnega, so kvečjemu vzkliknili: *Vidi, kako je pametno ovo dijete!* Skratka, ni mi bilo hudega, bila sem ljubljen otrok in šele pozneje sem se zavedela, da nimajo vsi otroci te sreče. Seveda, po tistih časih *srce* še zmeraj *bridko vzdihuje*, kot je rekel Pesnik, le kako ne bi?

Kušar: Kako je bilo na Ptujju, kjer si se rodila?

Jovanović: Lepo meščansko hišo smo si delili s petimi družinami: tri so stanovale v prvem nadstropju, tri v pritličju. Mi smo stanovali zgoraj, tedanje mestne oblasti so iz enega stanovanja naredile tri: spomnim se prelepe zidane peči v spalnici in parketa, ki ga je mama loščila do onemoglosti, kopalne kadi z mačjimi tacami, umivalnika z ogledalom in bideja – stranišče je bilo skupno, na hodniku –, zidanega štedilnika v velbani kuhinji..., radijskega sprejemnika, prvega kolutarja, ki ga je kupil tata in nanj posnel nekaj mojih pesmi... Posnel je tudi nono pa teto in strica, maminega brata, ki je pel tisto znano istrsko o cikoriji in kofetu... Spomnim se hudih zim, ledenih rož na oknih in snega, ki je škripal pod čevlji... Spomnim se, da je bil hrib pod gradom vsako pomlad ves bel od zvončkov, spomnim se branjev v širokih, nabranih krilih, ki so prodajale skuto in kislo smetano na tržnici pod Cerkvijo svetega Jurija... Spomnim se kurentov, ki so razgrajali po mestnih ulicah debel teden, če ne dva, pred pustom. Nekega poletnega popoldneva, ko smo se otroci igrali na dvorišču, je pritekel v vežo sosedov Boris, tulil je kot žival: "Niko, Niko," je vpil, "Niko je utonil v Dravi!" Ta takrat še ni bila regulirana, ampak deroča, zahrbtna reka, polna vrtincev, ki so marsikoga potegnili na dno. Od tedaj besedo vrtinec povezujem z ledeno grozo. Spomnim se sošolke Micike iz Podvincev. V šolo je prihajala raztrgana in

umazana, večinoma brez nalog, z razcefranimi knjigami in zvezki, v čevljih brez vezalk, tiha in plaha, in ko je nekoč učiteljici pošlo potrpljenje in ji je ukazala, naj stegne roko in odpre dlan, je Micika ubogljivo stegnila roko in odprla dlan, učiteljica pa ji je s šibo naštel deset udarcev. Micika je držala odprto dlan, niti zastokala ni, samo obraz ji je zalila rdečica in njene oči so se vročično svetile...

Kušar: Povsem drugače si srkala obmorsko življenje Izole, ki je spet drugače spodbujalo tvojo domišljijo.

Jovanović: Tam sem preživljala poletne počitnice pri noni. Pravzaprav skupaj z mamo, tata se nama je samo tu in tam pridružil za nekaj dni. Bil je oficir, premeščali so ga sem in tja, s Ptuja v Varaždin, od tam v Celje, nato v Maribor, pa za pol leta v Kruševac na neko izobraževanje, potem v Zadar, v Ilirsko Bistrico, v Umag... Mami je bilo čakanja in selitev dovolj, in ko se je nekoč v Izoli, bili sva na počitnicah, zazrla v neki razpis, se je bliskovito odločila: prijavila se je za vzgojiteljico v gostinski šoli, ki je bila obenem internat, in službo tudi dobila. Odtlej smo se obiskovali: oče je prihajal na obisk k nama, midve pa k njemu.

Kušar: Veliko ljubezni in radovednosti imaš za starinske ostanke v življenju, ker sprejemaš njihovo pomembnost.

Jovanović: Najraje se spominjam nekega poletja v Zadru, bila sem v dvanajstem letu. V starem mestnem jedru so si dali opraviti arheologi. Kot uročena sem gledala predmete, ki so po skoraj dveh tisočletjih znova uzrli luč sveta. Ni bilo prvič, da me je pritegnila daljna preteklost. Tudi na Ptuju sem se večkrat ustavila pred Orfejevim spomenikom in z odprtimi usti sem, drugošolka, poslušala zgodbe o kugi, ki je nekoč kosila med Ptujčani. Na Ptuju sem tudi prvič stopila na oder, pela sem seveda na šolskih prireditvah in tudi na takšnih bolj splošne narave, nekoč sem dobila za nagrado čokolado in punčko, Marjan, ki me je spremljal na harmoniko, pa nič. In potem sem tekla za njim in vpila: "Vzemi, no, čokolado, nisem kriva, da ti niso ničesar dali!"

Kušar: Kaj si takrat pela?

Jovanović: Ljudske in umetne pesmi, tu in tam kakšno bolj lirično partizansko, denimo *Ob oknu, glej, obrazek bled* ali *V temnem gozdu ob tabornem*

ognju. Tudi popevke, v slovenščini in srbohrvaščini, pa ljudske pesmi v teh jezikih. Pela sem tudi v Izoli; ko se je mama tam zaposlila, sem se vpisala v četrti razred in v vse mogoče krožke, ki so dišali po glasbi, gibu in gledališču. Kulturni dom v Izoli je bil takrat, ob vsaki prireditvi, tako poln, da je pokal po šivih, dobesedno. Izola mojega otroštva je bila mesto ribičev in... delavcev. Dišala je po ribah, algah, školjkah, soli... Predvidevam, da je podoben vonj udaril iz starorimskih amfor, ko so jih tedanji sladokusci odpečatili, da bi si postregli s tisto prelestno omako iz razpadajočih, ups, fermentiranih rib... Zdaj tega vonja že dolgo ga ni več, včasih vetrc z morja prinese njegovo sled, *senco sence onstranske gloriije*, če naj si znova sposodim Pesnikove besede. V mandraču so se gugale – če niso bile ravno na morju – ribiške barke z nadvse prijaznimi imeni, *Školjka, Lastovka, Val, Deklica*, in ribiči so si krajšali čas z *moro*, stegovali so prste in vpili kot obsedeni: “*Uno, tre, quattro, nove, mooooooora.*” Tudi moj stric, mamin brat je bil med njimi. Vse sorodnike je oskrboval s svežimi, svežimi ribami, nam, otrokom, pa je prinašal morske zvezde, morske konjičke in sipine kosti. Njegova žena, moja teta, Istranka iz Pulja, bližnja sorodnica pred kratkim preminule igralke Crnobori, je sardone vlagala v sol in čez čas v olje. Nekoč sem se jih tako najedla, da so mi zaradi soli otekle ustnice.

Kušar: Leta 1967 sem bila kot srednješolka mesec dni na praksi v tovarni Delamaris, spominjam se izvirnosti tega kraja. Kako je bilo na Kosovu?

Jovanović: Kosovo pa je bilo drug planet, a me ni motilo, poleti sem neskončno uživala, v suši in vročini. Potovanje z vlakom je bilo prava epska pesnitev; za kak dan smo jo prekinili v Beogradu, kjer smo si pri očetovih sorodnikih malce oddahnili in se napojili, nato pa brž naprej. Malo preden smo prispeli v Đakovico, kjer so živeli moji stari starši ter očetova brat in sestra, smo se ocedili, počesali, preobuli, mama me je preoblekla. Pred njimi smo se pojavili kot iz škatlice, kot bi bili prispeli tjakaj z letalom. Objemanju in poljubljanju ni bilo ne konca ne kraja in potem se je, vsaj zame, začelo uživanje. Tisto, čemur Otomani pravijo *rahat* in kar je pustilo svojo sled v slaščici, ki se ji reče ratluk ali *rahat-lokum*, in česar je bore malo v angleškem *turkish delight*. Mamo je tu in tam kakšna reč spravila iz tira in pod njenim vplivom je tudi oče včasih tečnaril, meni pa se je zdelo vse super, zato sem komaj čakala, da sta se vrnila v Slovenijo, jaz pa sem preostanek šolskih počitnic uživala. Teti, najmlajši očetovi sestri, takrat še neporočeni, sem pomagala likati in

zlagati rjuhe, lupiti jabolka za pito, lupiti pečene paprike in pomivati posodo. Po kosilu smo si vsi privoščili obvezno siesto: *baba* je zagrnjala okna z rjuhami in tako zatemnila kuhinjo ter legla na divan, jaz pa sem odšla v zgornje nadstropje, v sobo za goste, in tam brala. *Dedo* je počival na klopi, v senci pod ogromnimi topoli. Pozno popoldne sva se s teto, če se je le dalo, odpravili na korzo, lepo, lepo oblečeni in počesani, in ko sva nekajkrat prehodili ulico, namenjeno srečevanju, sva odšli v slaščičarno na baklavo in *bozo*. V Beogradu sem si v slaščičarni po navadi naročila žito, ki je sicer obredna jed iz kuhane pšenice, a jo v beograjskih slaščičarnah ponujajo tudi kot slaščico, potreseno z orehi. Tam sem se počutila zelo svetovljansko: tako širokih cest, tako velikih parkov, tako visokih hiš pač ni bilo ne v Izoli in ne na Ptujju... Najlepše od vsega pa je bilo poslušanje zgodb, ki so si jih pripovedovali očetovi bratje in sestre. Takrat sem začutila veliko moč besede. Začarala me je. Nekoč mi je najstarejša očetova sestra, tetka Mileva, rekla: "Pridi spet, čim prej, bova skupaj šli v Podgorico, k tetki Makici. Ona pa res zna pripovedovati... Se bomo vse tri pogovarjale pozno v noč..."

Kušar: Ko sem te prvič videla in slišala, sem začutila globino tvojih virov. V kakšnih okoliščinah si začela peti v skupini?

Jovanović: V skupini sem prvič začela peti v vrtcu in, pozneje, v osnovni šoli, v Celju, tudi v zboru, včasih solo. Nekoč smo se odpeljali v Ljubljano, na neko srečanje otroških zborov. Preden smo se zapodili v resnobno poslopje RTV-ja, nas je učiteljica poskušala umiriti, pri tem ji je nehote pomagal Frane Milčinski Ježek, ki je pred Turistom ravno takrat žulil svoje pivo. "Poglejte, kdo je tam," je vzkliknila. "Ježek!" Seveda smo se zgrnili okoli njega kot vrabci okoli miz, s katerih padajo drobtine, in ga prav pobožno gledali in še bolj pobožno poslušali. Mislim, da se je pisalo leto 1963, hodila sem v tretji razred. Do konca osnovne šole sem pela v zboru, na gimnaziji pa nič več, zadeva me ni več veselila, repertoar se mi je zdel dolgočasen. Postala sem izbirčna, vedela sem, česa nočem, ne pa še, kaj hočem. V rokarski zasedbi si same sebe nisem predstavljala, čeprav sem nekatere rokerje prav rada poslušala; v tistih časih pa je bila meni zelo ljuba akustika. A potisnjena na rob, vsaj pri nas. In sem utihnila. Zato pa sem glasbo s toliko večjim veseljem poslušala. Radio je bil takrat veliko pomembnejši od televizije, najraje sem ga nastavila na italijanski tretji program: tam so na veliko vrteli srednjeveško in renesančno glasbo, klasiko, stari dobri džez in ljudsko glasbo, danes bi

rekli: glasbo sveta. V Ljubljani sem, med študijem, za izbrane družbe pela v duetu s prijateljico, slikarko iz Makedonije, poleg makedonskih tudi srbske, bosanske, črnogorske pesmi, repertoar, ki mi je bil znan od otroštva, vsi sorodniki po očetovi strani so bili zelo muzikalni, moj tata se je, kjer se je le dalo, prerinil do mikrofona in kaj zapel, bil je rojen pevec in igravec, a ga je življenje odneslo drugam. Rojena pevka je tudi Draga Davitkova, Makedonka, ki si je tukaj ustvarila družino. Barva nje-nega glasu in njen občutek za frazo sta izjemna, a je tudi njo življenje odneslo drugam. Po vsem povedanem sodeč, je kar dolgo trajalo, da sem začela peti s skupino. Ko sem se vrnila z dodiplomskega študija v Atenah, kjer sem, med drugim, obiskovala tudi šolo za tradicijsko grško glasbo, sem se, še preden sem spoznala Vena Dolenca, odločila (in začutila), da je napočil čas, ko bo treba nekaj dati od sebe. Z Venom, ki je takrat, po razpadu svoje Sedmine, sameval, sva sprva nastopala kot duo, nato pa tu in tam z razširjeno zasedbo. *Duma*, manufaktura za poezijo in glasbo, je izvajala Venovo avtorsko glasbo, večinoma njegove uglas-bene verze, *Duma Levantina* pa je bila moja in v njej so se vrstile pesmi z Balkana in iz Sredozemlja. Prelomno je bilo leto 2000, ko sem začela sodelovati z glasbeniki, s katerimi še vedno sodelujem pri nekaterih pro-jektih: z Igorjem Bezgetom, Vaskom Atanasovskim, Ninom Mureškičem. Takrat je nastal album *Hasret*, meni izredno ljub, zlitje – bi morala reči fjužn? – raznorodnih elementov, ki zlasti v mojstrskih instrumentalnih solih diši tudi po džezu. Zadnjih deset let veliko sodelujem s kitaristom Luko Ropretom, ki predstavlja osnovo zasedbe *Della Segodba* (dela se godba, ne?), z njo sem v petih letih posnela tri albume. Smer je še vedno takšna, kot sem si jo načrtala in se je držim ne glede na to, ali pojem avtorske ali ljudske pesmi. Želim povezovati besedo in glasbo tako, da druga drugi na delata škode, tako, da druga drugi pomagata do veljave. To pa nikakor ne pomeni, da sem z vsem, kar naredim, zadovoljna... in danes bi vse, kar sem naredila pred nekaj leti, naredila drugače, toda... Tu in tam mi pa kaj le uspe in hvaležna sem svojim *segodcem* (Segodba!), da mi tako lepo stojijo ob strani.

Kušar: Študirala si francoščino in primerjalno književnost, prevajaš pa tudi iz novogrščine. Kako so se te dodatne poti stekale v tvojo univerzitetno izobraževanje?

Jovanović: Od otroštva govorim dva, resda sorodna, jezika in berem obe pisavi, latinico in cirilico. V osnovni šoli sem se, od četrtega razreda,

ko smo prišli v Izolo, poleg angleščine učila tudi italijanščino, v koprski gimnaziji pa poleg pravkar naštetih tudi francosko, latinsko in eno leto celo nemško. Ne, z nemščino se ne ukvarjam, samo kak recept si upam prebrati. Po gimnaziji sem šla kot *stagiaire aide familiale*, nekakšna sezonska gospodinjska pomočnica, kot se je takrat reklo, v Francijo, v Grenoble, in ko sem se vrnila v Slovenijo, je bilo tako rekoč samoumevno, da se bom vpisala na francoščino. Še vedno sem zaljubljena vanjo, zlasti v njen srednji vek. In ker me je, odkar vem zase, zelo zanimala književnost, sem si za B-študij izbrala primerjalno književnost. Toda – ni mi bilo lahko, kajti marsikaj me je neskončno zanimalo. In me še vedno zanima: arheologija, etnologija, orientalistika, klasična filologija, muzikologija, zgodovina, antropologija... Dan pa ima štiriindvajset ur in... je čas vojne in je čas miru, saj veš. Po drugem letniku sem za eno leto odšla v Grčijo, v Solun, vpisala sem se na francoščino in italijanščino (katedre za primerjalno književnost takrat v Grčiji ni bilo) in se obenem na intenzivnem tečaju grščine učila jezik. Naslednje leto sem se nameravala vpisati na (novo)grščino, a sem prepozno zaprosila za štipendijo. In sem si rekla: končajmo to, kar smo začeli. Vrnila sem se v Slovenijo in po diplomi dobila mednarodno štipendijo za Atene. Še pred tem pa sem izkoristila možnosti, ki jih je takrat velikodušno ponujala Filozofska fakulteta: dve leti sem hodila na tečaj španščine, eno leto pa na lektorat starogrščine. Latinščina je bila za romaniste tako ali tako obvezna. Zgodila se je tudi makedonščina; s prijateljico iz Makedonije sem sprva plaho, nato pa vse pogumneje začela govoriti makedonsko: njej je bilo prav, meni pa še bolj... Ja, v jezike sem zaljubljena. Nobenega se ne bi učila samo zato, da me v tujini ne bi prodali. Učenje jezika je zame prelepa, vznemirljiva avantura, vstop v nov svet, v nove barve in okuse, v novo zvočnost, ki je na meji med govorjeno in péto besedo.

Kušar: Vsakokrat ko berem tvojo prvo knjigo, *Zgiban prek Mure*, ki je izšla leta 2007, vame pljuska smisel, prepojen z arhaičnostjo, izvori. Močan eros je v njej, prastara hrana, kot so mak, med in mleko, veliko je zemeljskega in podzemeljskega. Kako si začela pisati poezijo in kdaj?

Jovanović: Prvič sem se zalotila s svinčnikom v roki v drugem razredu osnovne šole. Napisala sem pesmico o pustu. Dve štirivrstičnici, trohejski metrum, rima ab. V gimnaziji sem presedlala na prosti verz in nekaj pesmi celo objavila, pod psevdonomom. Pred pisano besedo sem imela strašen rešpekt, strahospoštovanje, če hočeš, kar še vedno velja in je pravzaprav

zanimivo... Ne oče in ne mati ne izhajata iz intelektualnih družin. Stari starši po očetovi strani so bili nepismeni, nona in nono pa sta za silo znala pisati, toda o književnosti nihče ni imel pojma. In vendar: odkar vem, so me obdajale knjige, mama in tata sta jih vseskozi naročala in jih celo brala. Ne rečem, da je bilo vse zlata vredno, vsekakor pa je bilo med njimi veliko klasike in tudi sodobne literarne produkcije, izvirnega in prevodnega leposlovja. In res je, da je predvsem očetova žlahta recitirala Njogoša in ljudske pesmi, najmlajši očetov brat pa tudi ruske pesnike.

Kušar: Ali med študijem nisi pisala pesmi?

Jovanović: Nekaj malega že, proti koncu. Zdi se mi, da mi je seciranje literature vzelo tisto prvinsko veselje do branja in pisanja, ki je zaznamovalo moje otroštvo. Po diplomi je ta strast, hvalabogu, znova vzniknila, okrepljena in obnovljena, in danes vem, da mi je študij koristil, bil je kot prepil, ki odnese nekaj postane sape in posuši plesen, pomagal mi je poglobiti temelje, na katere se še danes opiram. Začela sem objavljati v literarnih revijah in časopisih. V Primorskih srečanjih, Sodobnosti, Dialogih, v Novi Atlantidi, v literarnih prilogah Dnevnika, Slovenca, Gorenjskega glasu, pa tudi na radiu. Poleg izvirne poezije tudi prevedeno poezijo in prozo ter pravljice.

Kušar: Letnica prvenca kaže, da se ti s knjigo ni mudilo.

Jovanović: Bo, ko bo, če bo, sem si govorila. Za današnje pojme, ko sta glavna imperativa *kdaj* in *koliko*, in ne *kaj* in *kako*, je to sila nenavadno. Morda bom nekoč, morda, pravim, zbrala pesmi, ki so bile objavljene, in tiste, ki ležijo po predalih in mapah, nekaj jih tiči tudi v wordu, in jih bom objavila v knjigi... Kakor koli že, moja prva knjiga poezije *Zgiban prek Mure* (Lepa beseda, 2007) je izšla, ko sem jih imela dvainpetdeset. Nominirana je bila za najboljši prvenec, čeprav v njeni dikciji ni nič začetniškega, verjetno boš to potrdila. Na vprašanje neke novinarke, kako to, da šele zdaj, sem v šali odgovorila, da sem svoje prve, opotekajoče se korake v svet poezije ohranila kar zase in, roko na srce, ne bi škodilo, če bi se tega držal še kdo. Naj talent še tako sije in žari – za skrajno zgoščenost, ki jo terja prava poezija, za tisto vertikalno, okoli katere se pnejo besede tako kot bršljan, je potrebna zrelost, ki jo prinese, če jo prinese, samo čas. Da vsak verz še ni poezija in da tudi vsaka pesem še ni poezija, pa je menda jasno.

Kušar: V knjigi se dogaja nenehna metamorfoza med žensko, Muro in moro. Gre za strašni eros, za podzemne bogove in za strašno dramo med moškim in žensko. Od kod ta nepomirljiva drama? Res, da je v Prekmurju največ slovanskih arhaizmov in verjetno tudi drugih, a tvoji verzi zgodovino radi na prav poseben način oplazijo, kajne?

Jovanović: Na roko mi gresta arheologija in zgodovina, tudi umetnostna zgodovina. Uzi in Kumani (Polovci) sta ljudstvi, ki ju omenjam, ker sta v zgodnjem srednjem veku pustošili po Madžarski in Prekmurju, ki je bilo takrat del Madžarske, v ljudskem spominu so tudi v zapisih kronistov. Ostali sta prej v slabem kot v dobrem spominu, podobno kot Turki v slovenski ljudski pesmi. Dva speva sta navdihnili freski Janeza Aquile: spev *Ob prvi petelinji uri...* je navdihnila freska iz cerkvice v Martjancih, *Boj Svetega Jurija z zmajem*, ki je v tem primeru ženska, neptič, nezmaj, nekača, spev *Nazadnje boš obležal, brezimni...* pa je navdihnila freska *Kuman počiva v naročju ogrske deklice* iz cerkvice v Turnišču. Freska je zelo izdelana, tu in tam komajda zaslutiš konture, vendar se vidi, da... ja, da divji vojščak, zmagovalec, Kuman, počiva v naročju ogrske deklice. Vendar, njen obraz je, kot sem napisala, na cerkveni steni komaj slutiti...

Kušar: Kaj pa moški in ženska?

Jovanović: Zdi se mi, da je drama med moškim in žensko – to nenehno oplajanje in pustošenje obenem – v kali vsakega človeškega življenja. Ni naključje, da so božanstva plodnosti obenem htonična, da spočenjajo življenje in ga obenem jemljejo, ni naključje, da so bile žrtve, ki so jih terjala, zelo krvave. Resda smo se sčasoma civilizirali, toda v teminah človeške podzavesti še vedno ždijo in tu in tam povzročijo razdejanje, ker ne poznamo več obredov, s katerimi bi jih ukrotili. O tem *erosu*, ki je obenem *thanatos*, nam govorijo miti, ne le starogrški, bajke, ljudske pesmi, zlasti tiste starejše, pripovedne pa tudi t. i. rajalne igre, namenjene otrokom, v resnici pa ostanki zarotitvenih obrazcev. Tista o beli, beli liliji in deklici, ki pleše v krogu, niti ni tako nedolžna in ljudomila, kot se zdi na prvi pogled. Pesnitev *Zgiban prek Mure* sem začela pisati kmalu po tem, ko sem se preselila v Prekmurje. Ta obrobna slovenska pokrajina, v marsičem še vedno arhaična, mi je odstrla svet, ki sem ga s pridom uporabila. Njena materialna pa tudi njena nesnovna dediščina sta se naravnost ponujali za pesniško obdelavo. In Mura, na videz leno tekoča, v resnici pa nenehno navzoča grožnja, ki melje in odnaša bregove in

s svojimi mokricami brazda kopno zemljo, kot da ji je struga pretesna... boljše metafore za ženski eros si takrat nisem mogla predstavljati. Na roko sta mi šli celo arheologija in srednjeveška zgodovina, pa slikarstvo Johanna Aquile oziroma Janeza Akvile in običaji, seveda. Svatbene pogače, ki jih použijejo svatje, imajo obliko dojenčka. Hrana tudi kaže, kajpada: skuta in mak in buče, prispodoba za žensko zadnjico. Poigravam se s frazemi, poigravam se z besedami – saj, tudi naslov *Zgiban prek Mure* je besedna igra, ki malce spominja na prekmursko gibanico: on se sklanja in guba in giba nad njo tako kot listi testa nad nadevom. Nikoli je ne more do konca použiti, čeprav se mu ves čas ponuja, nikoli je ne more ukrotiti, ker se mu ves čas izmika... On, brezimni Kuman, ona neptič, nezmaj, nekača. Tako je s tem. Civilizacijski lošč je zgolj utvara.

Kušar: Naslednja knjiga, po šestih letih, je *Kimono, na otip*. Varčna z besedami, knjiga haikujev.

Jovanović: Je to mogoče? Po razkošno tekoči pesnitvi knjiga haikujev? Naj takoj povem, da se nikoli nisem nameravala ukvarjati s haikui. Zdi se mi, da pravi haiku živi svoje polno življenje samo v japonščini. Toda – odkar pišem, me je silno vznemirjala misel, natančneje, vprašanje, ali je moč izraziti človeško dramo v borih treh vrsticah, ki jih povrhu tega omejiš z zlogi: 5-7-5. In sem se zadeve lotila. Najprej sem napisala pesem – in ko se je njen tok ustavil, sem jo začela klestiti ali lupiti kot čebulo. To sem v intervjujih in na literarnih večerih že večkrat povedala. Lupila sem jo do srčike, do tistega, kar se mi je zdelo bistveno. Bistvo neke drame sem torej izrazila v treh kratkih vrsticah, ki sem jih za povrhu vklenila v natančno določeno število zlogov. S tem pa se, kolikor vem, ne ukvarja ne japonski in ne evropeizirani haiku. Hvaležna sem Alenki Jovanovski, ki je te aksetske verze znala prebrati in jih je celo poimenovala antihaiku.

Kaj je bistvo neke drame? Oh, spet ta beseda, očitno ne moreva mimo nje. O tem seveda lahko razpravljamo v nedogled. Bolečini se zagotovo ne moremo izogniti. Nobeden od obrazov, ki jih omenjam v *Kimonu*, se ji ni mogel: z njo so prepredli svoja dela in svoje dežele. In če se mi je sprva zdelo, da je *Kimono* zgrešil bralce, ki jim je bil namenjen, zdaj z veseljem ugotavljam, da se vztrajno in počasi množijo; marsikdo mi pove, da se znova in znova vrača k njemu, ki je kot tiha dekliška koža, gluha od modric.

Kušar: Ko sem te na Dunaju slišala nastopati, me je prav uročila interpretacija odlomka iz tvoje pesnitve *Izgnana*, kjer s škarjami pojeta:

So posedale in s prstom kazale vame.
In meni je bilo tuje in obenem toplo pri
srcu. V kotlih je venomer brbotalo, ovce
so se same ponujale v zakol. V zakol.
Škarje so kar same, žk žk žk, strigle
ovčje kodre, ovce so se, obnorele od
strahu pred kovinskimi rezili, zaletavale
v moška bedra, v primež moških stegen.
Beeee, beeeee, beeee, je rezalo v
polmrak, beeee, beeeee, beeeee,
je rezalo, je hlipalo, je hlipalo,
je rezalo, je hlipalo, je hlipalo,
žk beee, žk beeee, žk beeee
(Govorijo škarje:

Ja, tako smo delale, tako, kot
so nas gnale njih roke, njih roke
pa so gnali ukazi, ki jih ženejo
od začetka časov, brez milosti:
žk, odrežemo, žk, pade koder,
žk in nit se skrotoviči, žk in vrv
pade, kot bi bila iz svinca, žk in
popkavnica obvisi kot črevo v
ženskih rokah, žk, obvisi v ženskih
rokah in se razcveti: popek sveta.
Me pa še naprej klestimo, klestimo
njegove brste, klestimo njegovo
listje: kdor preživi, se okrepi.)

To je odličen rokopis, prepojen s kolektivno podzavestjo ljudskega pesništva in pripovedništva. Saturn pri tebi rad prevzame besedo, ta mojster nad mojstri, ki je zemeljski in svinčen. Tvoja poezija je amestistova. Trezna, kajne?

Jovanović: Joj... trezna? Nikoli nisem tako razmišljala o svoji poeziji. Pravzaprav je nikoli niti nisem poskusila označiti z eno besedo. Toda, ko sva že pri stvari, recimo: snovna, zemeljska, to pa že... S pomočjo prizorov,

v katerih prevladuje predmetnost, poskušam izraziti tisto, kar me boli. Kar me je presunilo, pretreslo, kar me obseda, kar me tišči, kar me razjeda, kar grebe po meni. Bolečina, zlata nit – kot je v spremni besedi h *Kimonu* napisal Milan Vincetič. A nikakor bolečina, ki je povezana samo z žalostjo. Bolečina ob soočenju z lepoto, s čudežem, z osuplostjo, z norostjo, z minevanjem, s končnostjo, s praznino ničā – ki, ne glede na to, ali smo verni ali ne, nenehno nastavlja ogledalo človeški nečimrnosti. In potem je tukaj vse tisto, kar vznikā iz najglobljega tolmunā srca, kar nima prav nič opraviti z razumom, kar me kruši in najeda. Če se pusti ubesediti, je to majhna, hipna zmaga nad neizrekljivim. Kajti pogosto, zelo pogosto iz grla pridejo samo neartikulirano zlogi. To je čas medmetov in ti pravzaprav najboljše izražajo tektonske premike, ki jih v človeški duši povzročajo iracionalni vzgibi.

Kušar: Upamo na neko pomoč razdalje med dogajanjem v nas in pisanjem?

Jovanović: Proces ubesedovanja seveda zahteva kar nekaj distance, in če tisto, kar riše po tebi, pogledaš z določene razdalje, si s tem pridobiš nekaj treznosti in tako lahko celo na lastno opitost pogledaš z očmi nekoga drugega.